

JAZYKOVÝ ZÁKON (1920): ČESKÁ ODPLATA, UPEVNĚNÍ NÁRODNÍHO CHARAKTERU STÁTU, HOSPODÁŘSKO-SOCIÁLNÍ PRAGMATISMUS, NEBO KULTIVACE TRADICE BILINGVISMU? K NÁZORŮM ČESKÉ VEŘEJNOSTI¹ NA VÝZNAMY STÁTNÍHO JAZYKA*

BLANKA SOUKUPOVÁ

Abstract: **The Language Act (1920): Czech Revenge, Reinforcement of the National Character of the State, Economic and Social Pragmatism, or the Refinement of the Tradition of Bilingualism? Comments on Opinions of the Czech Public on the Importance of the State Language**

The introductory subchapter deals with the unequal status of the Czech language in the Austrian state and in the Austrian-Hungarian Monarchy, as well as with its identity-constituting (symbolic, integrative) importance. The unsuccessful fight for making the Czech language equal with the dominant (in fact state) language – i.e. German – had been strongly politicised since the 1870s. The German language thus became a symbol and means of the forcible preservation of German privileges in the Austrian Monarchy. The dominance of the German language was perceived most sensitively by active minority officials in borderlands where the Germans were a majority. The only party fighting against time nationalisation of the monarchy was the Social Democratic Party, which strove for the victory of the socialistic ideology, after which the language issue would be, according to naïve party propaganda, automatically and fairly resolved. However, the Czech society entered the first Czechoslovak Republic not only with these reminiscences but also with the experience of World War I, during which the Czech language diminished in importance even more. The second subchapter analyses the official Czech thinking after a so-called coup. The Czechs considered the new state to be their creation and the continuation of the medieval state. Despite certain negative stereotypes of the indigenous Germans, they were guaranteed all civil rights by the Czech political representation. The third subchapter concerns two points of view of the Language Act as a part of a constitutional law (29 February 1920), which established the Czech and Slovak languages as the official state languages of the republic. The subchapter brings evidence of the period reminiscences of “the suppression” of the Czech language in the Hapsburg state on the one hand, and on the other hand, it emphasises the importance given to the terms ‘official’ and ‘state’. Both terms were finally used in the constitutional law.

The fourth subchapter is dedicated to the Czech assessment of the new constitution, which was perceived as a great work of the young democracy and as the basis of the Czech state independence, a proof of the “de-Austrisation” of the Czech lands. The fifth subchapter points out how the new constitution was abused for a political fight in which all large political parties, except for the Social Democratic Party (in the spirit of its tradition), got involved. While the sixth subchapter deals with the negative attitude of Czech-German policy to the Language Act regarded as a betrayal of democratic principles, as a means

¹ Veřejnost definuji jako veřejně pronesené proslovy, názory, které byly publikovány.

* Text je výsledkem projektu NAKI Problémy právního postavení menšin v praxi a jejich dlouhodobý vývoj DF12P01OVV013.

of oppression of non-Czech nationalities in the republic, and as an act of their forcible “Czechisation”, the seventh subchapter analyses extreme Czech conceptions. It was Czech minority workers in the borderlands who kept recalling the unfair language practices by the Austrian state, the undignified status of the Czech language at the beginning of the Czech national movement, and the role of the Czechs as alleged founders of the new republic, as well as the lasting aggressive relationship of the Germans in the borderlands to the Czech language. Positive Czech (minority) opinions emphasised the tradition of bilingualism and the opportunity the Czech-German minority speaking Czech had to get to know the Czech culture and society better. The final subchapter then documents the discrepancy between the Czech-German policy of refusing the Czech language and the Czech-German practice of reasonable acceptance of learning Czech as an economic and social must. The Language Act undoubtedly stirred public opinions – from the Czech majority view it became a product of liberal Czechoslovak democracy, while from the German view it was an act endangering the German consciousness of Bohemian Germans in the Czechoslovak Republic.

Key words: the Language Act, the constitution, the Czechoslovak Republic, Czech society, Czech-German society, historical reminiscences, national character of the state, symbolic role of a language, political interest, economic and social pragmatism, a feeling of national danger

Klíčová slova: jazykový zákon, ústava, Československá republika, česká společnost, českoněmecká společnost, historické reminiscence, národní charakter státu, symbolická funkce jazyka, stranický zájem, hospodářsko-sociální pragmatismus, emoce národního ohrožení

POSTAVENÍ ČEŠTINY V RAKOUSKO-UHERSKU – ČEŠTINA JAKO NEROVNOPRÁVNÝ JAZYK, NEÚSPĚŠNÉ POKUSY O ZMĚNU JEJÍHO STATUSU

Ve svém textu vycházím z toho předpokladu, že konstruované významy češtiny a slovenštiny jako oficiálního, státního jazyka první Československé republiky nelze pochopit bez alespoň stručného nástinu postavení češtiny v předchozích státních útvarech: v rakouském státě a v rakousko-uherské monarchii. Na počátku 19. století náleželi Češi podle vysokoškolského profesora obecných dějin Miroslava Hrocha mezi nevládnoucí etnické skupiny, které mohly disponovat tradicí spisovného jazyka.² Až na práh českého národního hnutí bylo přitom zachováni češtiny spojováno, a to již od dob Josefa Jungmanna, českého jazykovědce a pedagoga, s rolnictvem,³ přestože z vesnického prostředí vzešlo jen o něco více než desetina českých vlastenců.⁴

² Podobná situace byla i u Řeků, Maďarů, Chorvatů, Finů, Katalánců a Velšanů. HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 89. Češi, charakterizováni jako etnická pospolitost (tamtéž, s. 90), měli, obdobně jako Řekové, podle Miroslava Hrocha nepřervanou jazykovou tradici. Tamtéž, s. 91. Ke kontinuitě s literárním jazykem pozdního středověku a raného novověku srov. i HROCH, M.: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, 1999, s. 54.

³ K český mluvícímu lidu (rolnictvu) jako základu národa srov. KUTNAR, F.: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu. Trojí pohled na český obrozenecký lid jako příspěvek k jeho kulturním dějinám*. Praha, 1948, s. 85, HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 147, s. 256.

⁴ HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 143.

Na prahu 20. století Češi již představovali v mnohých rysech moderní občanskou společnost,⁵ již se ovšem nepodařilo, přes nadějně náběhy, dosáhnout v rámci Rakouska-Uherska jazykové rovnoprávnosti.⁶ Františku Ladislavu Riegrovi, staročeskému vůdci, se v rámci pokusu o řešení konfliktního spoluzití Čechů a Němců v Čechách v lednu 1890 (tzv. vídeňské punktace) nepovedlo prosadit ani zavedení češtiny jako vnitřní úřední řeči v českých okresech Čech.⁷ Časová karikatura Šípů (16. 8. 1890), mladočeského humoristického listu, zachytila plačícího staročeského vůdce v ženském oděvu a v bačkorách, jak klečí v náručí s neduživým dítětem – punktacemi – před kouřícím a povýšeným hrabětem Eduardem Taaffem, rakouským ministerským předsedou a ministrem vnitra. Eduard Taaffe, oblečený ve fraku – typickým znaku německví – se opírá o uzavřenou trezorovou skříň s nápisem „česká vnitřní řeč“. Kresba zareagovala na Riegrovu osobní návštěvu u premiéra v srpnu 1890, která ovšem pro staročeského vyjednavče skončila fiaskem.⁸ Během vyjednávání se staročeši zpronevěřili v otázce používání jazyka zásadě rovnoprávnosti ovšem i v dalších ohledech.⁹ Veřejnost nesla velmi trpce zvláště nařízené dvojjazyčné úřadování Prahy a německé úřadování Liberce jako neoficiálního hlavního města českých Němců. Kampaň mladočeské strany proti punktacím, která přivedla jejich pád, tak fakticky zabránila potenciálnímu rozdělení Čech na českou a německou část.¹⁰ Březnové volby 1891 přinesly mladočechům očekávané vítězství. Jeho triumfálnost ovšem překonala i jejich nejmělejší sny.¹¹

Vzhledem k té skutečnosti, že měl jazyk v rámci moderních národních hnutí vedle komunikační funkce vždy rovněž funkci symbolickou, integrační, národněidentitotvornou,¹² dostal zápas češtiny s panujícím¹³ jazykem v multietnickém Rakousko-Uher-

⁵ Jak napsal český historik Jiří Kořalka: „Nelze tvrdit, že Češi na počátku 20. století byli v plném rozsahu moderní občanskou společností... Přece však bylo možné u Čechů té doby rozpoznat některé podstatné rysy moderní občanské společnosti, které byly příslibem pro další vývoj.“ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 123.

⁶ Dominantním jazykem v rakousko-uherské monarchii byla němčina. Do obdobné jazykové situace se dostali také Ukrajinci v Haliči, Estonci nebo Finové. HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 92.

⁷ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 166. K mladočeské agitaci kolem punktací srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 9–14.

⁸ K tomu URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 398–399.

⁹ K tomu KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 164–165.

¹⁰ Tamtéž, s. 166.

¹¹ Souhrnně URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 400.

¹² HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha, 2009, s. 93. Právě otázku symbolické hodnoty jazyka v procesu formování moderních národů pokládal ovšem Miroslav Hroch za otevřenou. Tamtéž (s odkazy na odbornou literaturu, především dílo Anthony Smitha, britského teoretika nacionalismu), s. 203. K symbolické roli jazyka i HROCH, M.: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, 1999, s. 56.

¹³ A právě výsadní postavení němčiny jako faktického státního jazyka bylo připomínáno i v atmosféře kolem vydání jazykového zákona. Např. František Weyr, řádný profesor ústavního práva (1919), první děkan brněnské právnické fakulty (1919), současně však i poslanec za národně demokratickou stranu (1918), sám absolvent pražského německého gymnázia, napsal: „Tam [v Rakousku – poznámka BS] vyhrazeno bylo právním řádem a dlouholetou praxí němčině tak výsadní postavení, že přes ustanovení známého

sku – s němčinou – politický charakter.¹⁴ Olej do ohně přiléval zvláště mladočeský tisk. V květnu 1890 uveřejnil v Národních listech, stranickém deníku, spisovatel a žurnalista Jan Neruda svůj fejeton o mateřském jazyce. V citově vypjaté atmosféře označil Neruda mateřštinu za jazyk, který zajišťuje naše lidství, za druhou matku, za svatý jazyk a za – a v tomto bodu by s ním jistě teoretici národních hnutí souhlasili – integrační prvek národa.¹⁵

Stejně neúspěšně jako punktace skončila i jazyková nařízení pro Čechy a Moravu z dubna 1897, prosazující zrovnoprávnění češtiny s němčinou na celém území Čech a Moravy. Velkým kamenem úrazu se stalo především to, že měli státní úředníci prokázat znalost němčiny i češtiny. Ztroskotala také únorová jazyková nařízení z roku 1898, přestože počítala pouze s rozdělením Čech na české, německé a jazykově smíšené okresy.¹⁶ Národní listy znovu hrotily vášně. V listopadu 1897 otiskly článek s příznačným názvem *Slovanský jazyk na hranici obžalovaných*. Němčina se stala symbolem a prostředkem pro násilné udržení německého nepřirozeného nadprávi v rakouské monarchii. Hledání záštity proti německému nacionalismu mladočeský deník dovedlo až k vyzdvižení významu ruštiny jako údajně světového slovanského jazyka: „... doba domnělé velikosti německého jazyka mezi národy slovanskými chýlí se ke konci... raději obohatíme a zúrodníme vlastní svůj jazyk bratrským jazykem nejmohutnějšího slovanského národa, národa ruského, než bychom strpěli další ponižování jeho ve svých rodných vlastech... My Slované nikterak nejsme omezeni ve volbě světového jazyka na němčinu, my máme nyní již větší světový jazyk, než je němčina, a chtějí-li Němci provádět heslo ‚Ať chtějí, či nechťejí, našemu jazyku budou podrobeni‘, mohli by jenom urychlit a zvýšit zálibu Slovanů rakouských k slovanskému světovému jazyku, k ruštině.“¹⁷ Ještě větší význam při utváření stereotypů než psané slovo měla zřejmě politická karikatura. V únoru 1899 (10. 2.) otiskly mladočeské Humoristické listy kresbu typického Němce – Michla v degradující noční čepičce, jak jako Michl Kolumbus bojuje s vejcem – jazykovou otázkou. Kresba z června (16. 6.) téhož roku pak představovala německou obcovací řeč jako

článku XIX. a přes to, že se nikdy nepodařilo prohlásiti ji výslovně a slavnostně za jazyk státní, přece ve skutečnosti jím byla.“ WEYR, F.: Státní jazyk. *Lidové noviny*, 7. 2. 1920, č. 66, s. 1. Sám František Weyr tedy rozlišoval pojem státního jazyka a zákonodárny termín. Tamtéž.

¹⁴ Tato politizace odpovídala v triádě Miroslava Hrocha fázi C (masového hnutí). HROCH, M.: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, 1999, s. 59. Dodejme, že i v této fázi se objevovaly oslavy a obrany jazyka, které Miroslav Hroch svázal pouze s fází A, tedy s obdobím osvíceneckého vědeckého studia etnické skupiny (tamtéž, s. 60, s. 79).

¹⁵ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 12. Nerudův fejeton viz *Národní listy*, 18. 5. 1890, č. 136, s. 1.

¹⁶ Souhrnné KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 166–168. Pro české Němce bylo nepředstavitelné jazykové zrovnoprávnění v českých okresech a městech s většinovým německým obyvatelstvem i ve větších moravských městech. Tamtéž, s. 167. Čeština jako vnitřní úřední řeč u státních úřadů v jazykově českých oblastech Moravy nebyla zavedena ani při moravském vyrovnání roku 1905. Tamtéž, s. 172–173. Souhrnné viz i URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 460–465, s. 467–472. K jazykovým nařízením dále srov. KŘEN, J.: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Praha, 1990, s. 257–279.

¹⁷ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 23–24. Text článku viz *Národní listy*, 10. 11. 1897, č. 311, s. 1.

německého násilníka (s typickou pruskou helmou) ve chvíli, kdy se snaží spolknout českého lva (českou obcovací řeč, český národ).

Politicko-jazykový boj devadesátých let 19. století byl ovšem situován do hranic monarchie, o jejíž federalistickou přestavbu až do vypuknutí první světové války aktivně usilovala většinová česká politika.¹⁸ Největší ostrosti nabýval v pohraničí s většinovým německým obyvatelstvem, kde mnohé české děti neměly možnost užívat mateřského jazyka ve školní výuce. Když Národní jednota severočeská zařídila roku 1909 zápis 400 českých dětí do menšinové školy ve Svatavě na Falknovsku, byly tyto děti cestou do školy v soukromém domě přepadávány. V Chebu pak byli jejich rodiče vyzváni, aby odvolali svůj podpis na žádosti o povolení menšinové školy. Kdo neuposlechl, byl trestán výpovědí z bytu nebo propuštěním ze zaměstnání.¹⁹

Časové nacionalizaci monarchie se vzešla pouze opoziční sociálnědemokratická strana, jejichž pět poslanců na konci března 1897 vydalo své protistátoprávní prohlášení.²⁰ Odmítavý postoj k českému státnímu právu přitom spojovali sociální demokraté s vítězstvím socialismu, který měl – mimo jiné – zabezpečit i jazyková práva národů.²¹ „*Čeština např. nemá nad nás horlivějších bojovníků,*“ napsalo Právo lidu, stranický deník, v dubnu 1897.²² Na počátku devadesátých let však stranická propaganda prosazovala, jako náhražku němčiny, esperanto.²³ Výběrem umělého jazyka podtrhovala svou ideu funkce jazyka jako nástroje porozumění, nikoliv národně politického symbolu. (Ve vlastní politické praxi českých sociálních demokratů však zůstala pochopitelně světovým jazykem němčina.) V roce 1909 (23. 12.) přinesl sociálně demokratický satirický list Kopřivy kreslenou satiru činnosti „vlasteneckého“ poslance. Ten se vydal mezi český „lid“, aby zjistil jeho potřeby. Chudá žena si mu stěžovala na drahotu, zemědělec na dřinu a na absenci vlastního pozemku, invalidní muž na nezavedení sociálního pojištění, horníci požadovali osmihodinovou pracovní dobu... Závěr pana poslance byl však takový, že „lid“ nemá pochopení pro ideální hodnoty. V téměř prázdném parlamentu pak politik pateticky zvolal: „*Já jsem se na vlastní oči přesvědčil, že celý český národ si v první řadě přeje, aby nápisy na nádražním záchodě v Poflákané Lhotě byly oboujazyčné!*“

¹⁸ KOŘALKA, J.: Německo jako postrach i jako vzor pro Čechy. Na základě osobních poznatků a zkušeností českých návštěvníků, studentů a dělníků koncem 19. a počátkem 20. století. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 9.

¹⁹ TOMS, J.: Nástin česko-německých vztahů v západočeském pohraničí v letech 1918–1948. In *České pohraničí '91*. Trutnov, 1991, s. 32–33.

²⁰ Souhrnně KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 286–287, URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 491–492 (na s. 492 české reakce). Dále srov. KUČERA, B.: Protistátoprávní prohlášení českých poslanců sociálně demokratických v roce 1897. In MALÝ, K.: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata. Pocta Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha, 1975, s. 195–208.

²¹ Podrobně SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 88–89.

²² Tamtéž, s. 89. Citát viz *Právo lidu*, 6. 4. 1897, č. 9, nestr.

²³ *Zář*, 9. 5. 1891, č. 2, 23. 5. 1891, č. 3, LORENZ, VI. F.: O řeči mezinárodní, *Zář*, 10. 7. 1891, č. 6, nestr.

ČEŠTINA V DEMOKRATICKÉ PRVNÍ REPUBLICE NA POZADÍ ČESKÝCH OBRAZŮ A STEREOTYPŮ NĚMČŮ

Během první světové války došlo k rozsáhlému omezení všech oblastí českého společenského života a k propadu významu češtiny.²⁴ Je proto zcela logické, že se po první světové válce představa o významu češtiny v československém státě, který vyvstal na troskách monarchií, posunula z roviny společenské „reality“ do roviny ambicí mladé republiky. Nepochybně se však ve funkci přičítané češtině zúročil i vztah k německému obyvatelstvu českých zemí, žijícímu převážně na jejich severu, západu a jihu, tedy na hranicích s německy mluvícím obyvatelstvem. Vedle státních (převážně bývalých zemských) hranic tak v republice zůstaly i hranice jazykové, na něž dosud upomínají názvy některých obcí (např. Bohumilice v Čechách na Šumavě). V pohraničí cílily české ambice k zakládání nových českých obecních škol. Jedna z nich byla otevřena zásluhou Národní jednoty severočeské 12. října 1919 i v Mimoní u České Lípy.

Samotný vznik republiky 28. října 1918, v české terminologii převrat, byl chápán a vykládán jako zasloužený národní triumf, doklad dějinné spravedlnosti, jemuž předcházela staletí českého utrpení a českých zápasů v rakouském státu. Ten Josef Pekař, nejvýznamnější historik meziválečného období, zobrazil jako vězení.²⁵ Do nového státu vešla česká společnost s pocity zodpovědnosti za jeho postavení a funkci v nové Evropě, současně však s představou o prvenství svého národa v něm, o níž nebyla ochotna diskutovat.²⁶ („*Čech má být v Čechách první, jako Němec v Německu,*“ prohlásil univerzitní profesor Václav Novotný roku 1919;²⁷ „*My jsme ten stát utvořili, my jej vybudujeme jen pro sebe a pro ty, kdo jsou nuceni v něm žít; my dáme státu ústavu; Němci budou mít právo a příležitost požadavky svoje uplatnit v rámci ústavy,*“ napsal F. V. Krejčí v Českém slovu, deníku Československé strany socialistické²⁸). Oficiální národní charakter Československé republiky tak neodpovídal jejímu multietnickému charakteru, souzněl ale s pocity české prvořadosti. Československá vláda ovšem deklarovala českým Němcům všechna občanská práva, zachování vlastní národnosti.²⁹

²⁴ Souhrnně HAVRÁNEK, J.: Politické represe a zásobovací potíže v českých zemích v letech 1914–1918. In MOMMSEN, H. – KOVÁČ, D. – MALÍŘ, J. – MARKOVÁ, M.: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno, 2000, s. 46–47. Dále k represím KŘEN, J.: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Praha, 1990, s. 412, KÁRNÍK, Z.: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha, 2000, s. 19–24.

²⁵ Souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 47. K atmosféře 28. října 1918 souhrnně KLÍMEK, A.: *Říjen 1918. Vznik Československa*. Praha, Litomyšl, 1998, s. 182–231.

²⁶ Srov. Masarykovo poselství Národnímu shromáždění 22. prosince 1918: „... území, obývané Němci, je území naše a zůstane naším. My jsme vybudovali svůj stát, my jsme jej udrželi, my jej budujeme znovu; přál bych si, aby naši Němci přitom pracovali s námi...“ Cesta demokracie I. Soubor projevů za republiky. Svazek první. 1918–1920. In *Spisy T. G. Masaryka*. Kniha III. Praha, 1939, s. 20.

²⁷ SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 49 (citace Pražský deník, 5. 7. 1919).

²⁸ KREJČÍ, [F. V.]: Kapitola o národnostním šovinismu. *České slovo*, 7. 1. 1920, č. 6, s. 2.

²⁹ V rozhovoru pro Frankfurter Zeitung 14. května 1919 prezident Tomáš Garrigue Masaryk prohlásil: „*Budou jako občané plně rovnoprávní a nebudou vydáni žádnému pokusu odnárodnění.*“ SOUKUPOVÁ, B.:

„Šovinisté nebudou řešit náš poměr k Němcům v Československé republice,“ prohlásil prezident Tomáš Garrigue Masaryk v rozhovoru s německým novinářem.³⁰ Obdobně se vyjadřoval i demokratický tisk.³¹

V prvních letech mladého státu ovšem eskalovaly také stereotypy českých Němců rozmazlených rakouskými vládami, Němců – expanzivních agresorů,³² kteří byli zba- veni nadprávi a vládní výsady germanizovat (např. žurnalista Ferdinand Peroutka³³) a nepochopili dějinný vývoj. Čeští Němci se tak ocitli v psychické defenzivě,³⁴ kterou ještě prohloubily zákroky a rozhodnutí mladého státu: vojenský zásah 4. března 1919 ve stávkujícím pohraničí, zdrženlivost při vyplácení válečných půjček, pozemková re- forma (1919–1920), státní školská politika.³⁵ Jako zvláště citlivý v počátcích soužití Čechů a Němců v Československé republice se ukázal jazykový zákon – součást ústav- ního zákona (29. únor 1920),³⁶ který stanovil československý jazyk (češtinu a sloven- štinu) státním, oficiálním jazykem republiky, a později tzv. prováděcí jazyková nařízení (1926), na jejichž základě museli němečtí státní úředníci vykonat zkoušku z češtiny.³⁷ V letech 1921–1930 přišlo podle Dietera Salomona o místo 33 000 českých Němců, které nahradilo 41 000 Čechů.³⁸

Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 64, dle Pražských novin z 16. května 1919. Stejnou tezi vyslovil i historik Kamil Krofta, český historik a diplomat. KROFTA, K.: Němci v československém státě. *Česko- slovenská společnost pro studium národnostních otázek v Praze*, sv. 8. Praha, 1937, s. 10.

³⁰ KREJČÍ, [F. V.]: Kapitola o národnostním šovinismu. *České slovo*, 7. 1. 1920, č. 6, s. 1.

³¹ Srov. např. Nový rok pražských listů. *České slovo*, 2. 1. 1920, č. 2, s. 2.

³² SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Česko- slovenska 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 49–50.

³³ PEROUTKA, F.: *Budování státu. Československá politika v letech popřevratových, 1. Rok 1918*. Praha, 1933, s. 160–161.

³⁴ SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Česko- slovenska 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 54–55.

³⁵ K tomu srov. souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: *Obraz českých Němců ve vybraném českém pravicovém tisku v letech 1919–1926. Etnický stereotyp jako ochuzená půda a jako nástroj*. In *Stereotypy a symboly. Lidé města 12*. Praha, 1998, s. 137–143.

³⁶ K přípravě ústavy, k jejím tvůrcům, vzorům a hodnocením BROKLOVÁ, E.: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*. Praha, 1992, s. 22–26.

³⁷ *Dějiny zemí Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha, 1992, s. 169. V okresech, kde ostatní národnosti tvořily více než 20 % obyvatelstva, směly ve styku s úřady užívat mateřský jazyk. Toto právo bylo převzato z poválečné dohody o ochraně menšin. Tamtéž.

³⁸ SALOMON, D.: *Od rozpadu podunajské monarchie do konce druhé světové války (1918–1945)*. In BAUER, F. – GLASSL, H. – HÄRTEL, H.-J. – MACHILEK, F. – NITTNER, E. – OHLBAUM, R. – SALOMON, D.: *Tisíc let česko-německých vztahů*. Praha, 1995, s. 195. Německý historik Ferdinand Seibt uvedl, že se vláda pokusila zvrátit nepříznivý poměr českých úředníků ve státní byrokracii oproti úředníkům českoněmeckým. Z tohoto důvodu využila i jazykových zkoušek způsobilosti. SEIBT, F.: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, 1996, s. 263.

JAZYKOVÝ ZÁKON V OFICIÁLNÍM ČESKÉM POJETÍ. PROBLÉM HISTORICKÉ REMINISCENCE. OFICIÁLNÍ, NEBO STÁTNÍ JAZYK?

Ministr spravedlnosti dr. František Veselý připouštěl, že tzv. jazykový zákon v sobě obsahuje reminiscence na „starou, hlubokou ránu jazykovou, kterou nám Vídeň zasadila“.³⁹ Současně dodával, jaká byla jazyková praxe: „Rakousko příliš tvrdě využívalo své moci k potlačování jazyka našeho, příliš malicherně a svévolně dráždilo city lidové, ponižovalo jazyk český a upíralo mu rovnocennost a platnost zejména v užívání úředním. Čistě rakouská konstrukce rozdílu mezi jazykem vnitřním a vnějším, která nutila českého soudce z Mělníka, aby českému soudci v Kolíně v české věci psal dopis německý... proti tomu zákonně zamítání českých žádostí a žalob u soudců v Žatci, Teplicích a ve Štětí... každý záznam ve spisech německý, každý dopis vyšší stolec, každá relace úředního sluhy aby byly německé, heslo, že bez němčiny se nikdo nemůže stát ani kaprálem, úplné vylučování češtiny ze života důstojníků, nucení, aby se český úředník českému prezidentovi např. v Písku představoval německy, a podobné akty jazykového násilí nashromáždily za staletí svého trvání v duši českého člověka mnoho trpkosti, rozhořčení, ale zejména i nedůvěry k Němcům.“⁴⁰ Kamenem sváru mezi českými politiky se tak stal zvláště termín oficiální jazyk, který odkazoval na mírové smlouvy a na údajně rakouskou terminologii, a státní jazyk.⁴¹

Ve výsledné verzi ústavy se objevily oba termíny: oficiální i státní.⁴² Edvard Beneš, ministr zahraničních věcí, prohlásil: „Vláda od počátku hájí stanovisko, že míroví delegáti podepsali v Paříži v mírové smlouvě St. germánské, že můžeme zavést jazyk oficiální... tím, že jsme přijali formulí o terminologii oficiální, nezadali jsme žádným způsobem jakýmkoliv právům jazykovým československého národa...“⁴³ Profesor František Hnídek, zpravodaj ústavního výboru, historik, objasňoval, že funkcí zákona je odstranění starých jazykových sporů, starých křivd a snaha dostat mírovým smlouvám. Hnídek přitom dodal, že pro německou a maďarskou menšinu je ústava nadstandardní.⁴⁴

³⁹ VESELÝ, F.: Jazykový zákon. *Čas*, 15. 6. 1920, č. 2, s. 1.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Klub poslanců československé strany socialistické se 21. ledna 1921 usnesl na termínu státní jazyk. V pátek a sobotu budou projednány úst. předlohy. *České slovo*, 26. 2. 1920, č. 48, s. 1. K tomuto návrhu se připojila koalice; národní demokrat Karel Kramář navrhol použití závorek. Jazykový zákon. *České slovo*, 1920, 28. 2., č. 50, s. 1. Edvard Beneš jako ministr zahraničních věcí se klonil k termínu oficiální, termín státní považoval za rakouský, terminologickou otázku však nepokládá za klíčovou. Národní shromáždění Československé republiky. *České slovo*, 2. 3. 1920, č. 52, s. 3. Do sporu zasáhly rovněž právní autority. Jirí Hötzl, univerzitní profesor státního práva, sekční šéf ministerstva vnitra, v národně demokratickém deníku Národní listy 28. března 1920 kousavě poznamenal: „Jednání o jazykovém zákoně, pokud šlo o slovo ‚oficiální‘ a ‚státní‘, působilo na mne dojmem středověkého hádání o slova.“ *Československá republika*, 29. 3. 1920, č. 88, s. 1. Tribuna, list českých Židů, se domníval, že by čeština měla být jazykem oficiálním, nikoliv však státním. Státní jazyk podle ní totiž plodil občany druhé třídy, otroky, cizince. Bez státního jazyka. *Tribuna*, 20. 1. 1920, č. 15, s. 1.

⁴² Srov. např. Jednání o ústavě. *České slovo*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 2.

⁴³ Národní shromáždění československé republiky. *Věnkov*, 2. 3. 1920, č. 52, s. 3.

⁴⁴ *České slovo*, 28. 2. 1920, č. 50, s. 13. – Také úvodník Lidových novin z 21. ledna 1920 kladl požadavek češtiny jako státní řeči – předpokladu zachování státu, současně však nepochyboval o nutnosti „spravedlivého uplatnění“ ostatních jazyků: „Člověk by ani nevěřil, že jest možná vůbec pochybovat o tom, že československá republika může mít jen českou státní řeč... Jsou otázky, které se hlásí o své právo samy...“

František Weyr, chápající prohlášení češtiny za státní jazyk jako dekorativní, pak podtrhoval možnost ústředních státních úřadů jednat v několika jazycích.⁴⁵

KONEČNÝ ČESKÝ VERDIKT: VELKÉ DÍLO ČESKOSLOVENSKÉ DEMOKRACIE

Československý tisk hýřil na adresu nové ústavy nadšením a chválou.⁴⁶ Venkov napsal, že ústava znamená základ české samostatnosti, konec závislosti na „rakouském dědictví“.⁴⁷ „Veliké, epochální dílo včera dovršeno... V historii našeho národa málo věru najdeme podobně dalekosáhlých a věkopamatných událostí, jako jest vytvoření nové ústavy, našeho samostatného státu. Jen výtvar ústavy z r. 1500 může se dnešnímu dílu přibližně rovnati co do významu a důležitosti,“ napsal pak 29. února 1920.⁴⁸ S údajnou návazností na postavení češtiny ve vrcholném středověku pracovaly i nezávislé Lidové noviny.⁴⁹ „Ústava Československé republiky, není-li nejdemokratičtější celého světa, rozhodně se může měřiti se všemi, kteří v tomto směru zaujímají první místo,“ napsala Československá republika, úřední list státu.⁵⁰ Ústavou se chtěl československý národ, jak stálo v jejím čele, připojit ke Společnosti národů jako národ vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.⁵¹ Závažnost ústavy dokládal i ceremoniál přijetí. Na závěr zazněly obě hymny, sociální demokraté a českoslovenští socialisté pak zazpívali *Rudý prapor*.⁵²

JAZYKOVÝ ZÁKON A STRANICKÉ ZÁJMY

V ovzduší příprav a vydání ústavy a jazykového zákona se pochopitelně tříbily také stranické rivality. Vládnoucí agrární strana oživila mýtus rolníka jako zachránce českého jazyka.⁵³ V roli nekompromisního ochránce vystoupil i Národně

K nim náleží otázka státní řeči v každém národním státě a tím více ve státě, který nebyl nově utvořen, ale pouze obnoven... Český stát musí míti českou státní řeč, nemá-li v základech ohroziti své trvání. To neznamená ještě znásilnění jiných národností.“ Fr. K.: *Lidové noviny*, 21. 1. 1920, č. 37, s. 1.

⁴⁵ WEYR, F.: Státní jazyk. *Lidové noviny*, 7. 2. 1920, č. 66, s. 2.

⁴⁶ Pouze v Lidových novinách se objevila kritika překotných příprav ústavy a chybějící kontroly ze strany veřejnosti, právě tak jako nepřizvání tzv. menšinových znalců. MÁŠA, J.: Dvacet procent. *Lidové noviny*, 2. 1. 1920, č. 3, s. 1.

⁴⁷ Historické chvíle. *Venkov*, 28. 2. 1920, č. 50, s. 1.

⁴⁸ Velké dílo dovršeno... *Venkov*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 1. I v tomto textu byl veleben demokratický, moderní a logický duch ústavy, vytvořen pro vítězný národ, současně však spravedlivé k ostatním národům žijícím v republice.

⁴⁹ Fr. K.: Státní řeč. *Lidové noviny*, 21. 1. 1920, č. 37, s. 1.

⁵⁰ Naše ústava. *Československá republika*, 27. 2. 1920, č. 57, s. 1. Obdobně se vyjádřil i agrární deník *Venkov*. V první den ústavní debaty. *Venkov*, 27. 2. 1920, č. 49, s. 1.

⁵¹ Ústava schválena. *Lidové noviny*, 29. 2. 1920, č. 107, s. 1. Dále viz Ústava Československé republiky schválena. *Československá republika*, 1. 3. 1920, č. 60, s. 1.

⁵² Ústavodárná schůze Národního shromáždění. *Československá republika*, 1. 3. 1920, č. 60, s. 1.

⁵³ Projev klubu poslanců Republikánské strany čl. venkova k vládním předloham. *Venkov*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 1.

demokratický klub. V únoru 1920 hlasoval proti ustanovením jazykového zákona, která nenařizovala státním úředníkům a zřízcům umět česky.⁵⁴ Národní listy, stranický deník, pak přinášely desítky zpráv o německém bojkotu češtiny.⁵⁵ Když v roce 1921 jeden u Čechů na valné hromadě Zemského svazu gremií a obchodních společenstev slezských v Opavě promluvil česky, tamější Němci podle Národních listů „*vyskakovali ze svých sedadel, povykovali, rámusili židlemi, pokřikovali a počínali si jako divoši, že člověku jen poněkud společensky vychovanému bylo trapno všechno poslouchati. Někteří němečtí obchodníci vykřikovali slov, jichž prostě nelze opakovat.*“⁵⁶ Jedna z nejostřejších debat se rozpoutala mezi československými socialisty a národními demokraty.⁵⁷ J. Nehera z Olomouce 10. března 1920 napsal: „*Český úředník, který byl před válkou pronásledován každým německým buršákem jak v úřadě, tak mimo úřad – jinak pohlíží na to, že se kolegům Němcům ještě teď dávají koncese!*“⁵⁸

V duchu svých starších tradic odmítla spor jako „jazykové tahanice“ Československá sociálně demokratická strana dělnická.⁵⁹ „*Pro nás vůbec není otázka jazyková věcí národně politickou. My a s námi všichni politicky rozšafní lidé vidí v úpravě jazykové otázky pouze věc účelného uspořádání správy, přihlížejícího k potřebám občanstva,*“ napsalo na konci února Právo lidu.⁶⁰ Obdobně se vyjádřil také sociálnědemokratický poslanec Josef Stivín 28. února 1920: „*Pro nás není jazyková otázka a jazykový zákon žádnou věcí národně-politickou, pro nás jest čistě věcí správní a dle našeho soudu jistě jazykový zákon nemůže býti ohrožením nebo upevněním naší republiky.*“⁶¹

⁵⁴ Ústava schválena. *Lidové noviny*, 29. 2. 1920, č. 107, s. 1. Dr. Herber, poslanec za národní demokracii, odpůrcé termínu oficiální jazyk, řekl: „*My jsme tento stát založili, my jsme v něm národem největším, my jsme zbudovali jeho kostru i ústrojí, není tedy žádného důvodu, abychom se báli mluvit o tom, že jazyk československý je jazykem státním... Rakousko chtělo vnucovatí němčinu jako jazyk státní. My nechceme vnucovatí československý jazyk vůbec a žádáme proň účinnost jen tam, kde toho státní ústrojí vyžaduje.*“ Ústava přijata! *Právo lidu*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 1.

⁵⁵ SOUKUPOVÁ, B.: Obraz českých Němců ve vybraném českém pravicovém tisku v letech 1919 – 1926. Etnický stereotyp jako ochuzená půda a jako nástroj. In *Stereotypy a symboly. Lidé města* 12. Praha, 1998, s. 140–141, s. 160–161.

⁵⁶ Tamtéž, s. 140–141. Srov. *Národní listy*, 2. 12. 1921, č. 331.

⁵⁷ České slovo si stěžovalo: „*Národně demokratické listy a placení i neplacení agitátoři národní demokracie využívali debaty o jazykovém zákoně v Národním shromáždění k pustým štvanicím proti socialistickým stranám. Spustili pokřik, že socialisté jsou zaprodanci Němců atd. atd. ... Leží-li si však národně demokratictí průmyslníci v náručí s německonacionálními průmyslníky, je to patrně přemíra vlastenectví.*“ Před volbami. *České slovo*, 16. 3. 1920, č. 57, s. 3.

⁵⁸ Hanba republiky. *Lidové noviny*, 22. 3. 1920, č. 148, s. 1.

⁵⁹ Současně stranický deník *Právo lidu* tvrdě kritizoval postoj Karla Kramáře: „*Dopoledne projednával ústavní výbor jazykový zákon, proti němuž má dr. Kramář různé námítky, zejména proti uzákonění «oficiálního» namísto «státního» jazyka. V těchto starorakouských jazykových tahanicích je ovšem dr. Kramář mistr, protože v nich ubil velkou část svého politického života. Ale takové recidivy rakouské jazykové politiky nemohou našemu státu přinést prospěchu, leda by někdo minil, že budeme nejtěstnějším státem pod sluncem, přeneseme-li všechny formy a metody národnostních bojů z Rakouska do naší republiky...*“ Ústavní zákony. *Právo lidu*, 25. 2. 1920, č. 47, s. 1.

⁶⁰ Jazyková otázka. *Právo lidu*, 27. 2. 1920, č. 49, s. 1.

⁶¹ Sociální demokracie a českosl. ústava. *Právo lidu*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 3.

ČESKO-NĚMECKÉ OFICIÁLNÍ CHÁPÁNÍ JAZYKOVÉHO ZÁKONA

Opoziční českoněmecká politika označila časově i zpětně jazykový zákon za amorální akt, který povede k hospodářským škodám.⁶² Dne 5. ledna 1920 se konala v Teplících-Šanově schůze zástupců všech německých nacionálních stran. Ze schůze, které předsedal Rudolf Lodgmann von Auen, českoněmecký nacionalistický poslanec, někdejší zemský hejtman provincie Deutschböhmen, vzešel proti připravované ústavě, na níž se nepodíleli Němci, ostrý protest proti „*neslýchané zradě demokracie*“. V něm se argumentovalo proti „*znásilňování nečeských národů*“.⁶³ Liberální politik Bruno Kafka pak obžaloval československou vládu za to, že si přála násilnou čechizaci státní byrokracie („*Reinigung*“ [očistění] od Němců).⁶⁴ Na jedné straně tak česko-němečtí politici argumentovali zájmy vyšších principů a zájmy státu, na druhé straně hájili vlastní, údajně ohrožené národnostní zájmy. I tento fakt potvrzuje tezi kielského historika Rudolfa Jaworského o tom, že čeští Němci neuznali pro sebe statut národnostní menšiny, v praxi se však jako minorita chovali.⁶⁵ Na útlak způsobený jazykovým zákonem si však stěžovali i řadoví čeští Němci.⁶⁶

VYBRANÁ ČESKÁ KRAJNÍ POJETÍ JAZYKOVÉHO ZÁKONA

Česká nestranická veřejnost oscilovala mezi negativní a pozitivní argumentací. Negativní argumentace, v nejostřejší podobě se objevující u Čechů – menšinářů, se odvolávala na nespravedlivou jazykovou praxi Rakouska a Rakouska-Uherska, ale i na údajné přednostní zásluhy Čechů na novém státě, na „právo tvůrců státu“, na nízký status češtiny v počátcích národního hnutí⁶⁷. „*Bez němčiny se nestal v Rakousku nikdy ani kaprálem – a republika by měla trpět, aby na nejvyšší úřady státní byli povoláváni lidé, kteří jsou líní naučiti se řeč národa, který tento stát utvořil?*“ ptal se v prosinci 1921 František Borecký, menšinový pracovník.⁶⁸

⁶² *Die Lage der Deutschen der Tschechoslowakei. Eine Ergänzung der im Sommer 1922 dem Völkerbunde überreichten Denkschrift deutschen Parlamentier*. Prag, Reichenberg, 1928, s. 35–47.

⁶³ Němečtí protestanti. *Československá republika*, 7. 1. CCXLI, č. 7, s. 1, Německé výhrůžky. *Venkov*, 7. 1. 1920, č. 6, s. 4.

⁶⁴ KAFKA, B.: *Die Deutschen in der Tschechoslowakei. Zwei Abhandlungen von Dr. Kamil Krofta und Dr. Bruno Kafka*. Prag, 1928, s. 64, s. 65, s. 68.

⁶⁵ JAWORSKI, R.: *Vorposten oder Minderheit?*, Stuttgart, 1977, s. 63.

⁶⁶ VESELÝ, F.: Jazykový zákon. *Čas*, 15. 6. 1920, č. 2, s. 1.

⁶⁷ Souhrnně srov. SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918 – 1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 74, text Napomenutí Němcům, otištěný 3. ledna 1921 v Československé republice.

⁶⁸ Jeho úvahu s názvem Jsou Němci v Československu počestřováni? Vánoční úvaha českého menšináře otiskl deník *Československá republika* 3. ledna 1922. SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918 – 1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 58, s. 74.

Zvláště působivé byly ovšem líčené případy ignorance vůči češtině v pohraničí, českým nacionalistickým termínem ve zněmčeném území. Např. menšinoví učitelé do redakce Českého slova v únoru 1920 napsali: „*Dráha od Liberce až do Žitavy v saské správě dosud se nalézající, má ráz čistě německý... Žádá-li občan republiky Československé v oblasti republiky o lístek jazykem českým, může mu snad býti vyhověno – leč úředníci trati nejen nevyhoví, ale z českého jazyka tropí si posměšky, peníze házejí zpět a podob.*“ Také vojenská nádražní policie v Liberci ještě před vydáním ústavy uvedla: „*Žádali jsme o lístek česky. Nebylo nám vyhověno, ač každý několikráté žádost jsme opakovali, a teprve, když německy požádali jsme o lístek, obdrželi jsme jej. Všichni žádající byli jsme tímto jednáním velice pobouřeni, nejvíce však rázný kolega K., který neustoupil a poučil úředníka, že v území republiky jest povinností úřadů při dráze, aby ovládaly státní řeč republiky. Úředník stal se drzým, bouchnutím zavřel okénko a že lístku nevydá, až oň řekne kolega německy...*“⁶⁹ Při jednání o ústavě vystoupil i socialistický poslanec Frejman, který upozorňoval na pozitivní důsledky jazykového zákona pro českou menšinu v pohraničí: „*Jazykový zákon má jim otevřít dvěře k národnému rozvoji na poli kulturním. Řečník líčí martyrium našich Čechů v uzavřeném území, kde byl vypracován celý plán Němců, aby Češi byli odnárodněni a asimilováni. Účinek germánského snažení bylo znát všude. Tu nebylo českých měšťanských, středních a odborných škol. Obecné školy byly vybojovány Čechy po velkých bojích.*“⁷⁰ Olej do ohně přiléval i dobový tisk. Karikatura národně demokratického satirického listu Nebojsa z února 1920 (26. 2.) zachytila poťouchlého českého Němce, který se raduje z toho, že státní úředníci nemusejí umět česky, a že se proto může stát příštím československým ministrem Němec. Pozitivní argumentace kolem jazykového zákona naopak zdůrazňovaly česko-německou tradici bilingvismu. Znalost češtiny se měla stát branou k důstojnému životu německé menšiny v novém státě a branou k jejímu porozumění české společnosti a české kultuře.⁷¹ Směrem k české společnosti poukazoval český tisk také na české možnosti na trhu práce v pohraničí.⁷² Navyklým pojetím se pak vymykal požadavek Tribuny, aby jazyk nebyl politickou otázkou.⁷³

PRAGMATISMUS A SYMBOLIKA

Právě na příkladu jazykového zákona lze však také dokumentovat převahu pragmatismu nad symbolikou. Již v říjnu 1919 nabádal ke znalosti češtiny české Němce redaktor liberálního pražského deníku Bohemia Franz Bacher. V únoru 1920 byla vy-

⁶⁹ Ze zněmčeného území. Jsme v republice? *České slovo*, 26. 2. 1920, č. 48, s. 1.

⁷⁰ Jednání o ústavě. *České slovo*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 13.

⁷¹ Srov. úvahu českého germanisty Otakara Fischera v Československé republice 14. března 1921. SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 58.

⁷² SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 74, citace Československé republiky ze 14. února 1926.

⁷³ Nebezpečné metody. *Tribuna*, 29. 1. 1920, č. 25, s. 1.

tvořena Česko-německá akademie v lůně pražské německé obchodní akademie. Jejím úkolem byla výuka češtiny a němčiny. 16. března 1926, v ovzduší počínající hospodářské konjunktury a příprav společné česko-německé vlády (třetí Švehlova vláda), podali česko-němečtí poslanci návrh zavedení povinného vyučování na německých obecných a měšťanských školách. Od roku 1924 přinášel pražský liberální deník Prager Tagblatt adresy rodin, které měly zájem o tzv. prázdninovou výměnu svých dětí (tzv. handl), během níž si děti osvojovaly jazyk v hostitelské rodině nenásilnou formou.⁷⁴

ZÁVĚREM

Sociálnědemokratické Právo lidu nazvalo ústavu demokratickým dílem kompromisu, respektujícím poměr sil v Národním shromáždění.⁷⁵ Názory na jazykový zákon jednotlivých veřejných subjektů však kompromisní nebyly – zúročila se v nich jejich tradice vztahu k národnostní a jazykové otázce, jejich mocensko-politické strategie (aktuálně ve volbách), jejich demokratický nebo nedemokratický charakter, vztah k republice.

V české veřejnosti převládl názor, že jde o velké dílo tolerantní československé demokracie, zatímco v českoněmecké veřejnosti dominovaly emoce národního ohrožení.

⁷⁴ SOUKUPOVÁ, B.: Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918–1929. Několik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. In *Společnost – postoj – konflikt. Lidé města 5*. Praha, 1994, s. 58, s. 74, s. 75.

⁷⁵ Historický den. *Právo lidu*, 29. 2. 1920, č. 51, s. 1.